

Hetvenedik születésnapján korai az összegzés, mert biztosak lehetünk benne, hogy töretlen lendülettel folytatja sokoldalú pályáját. Ehhez kívánok neki jó erőt, egészséget, kitartást a kütyükkel való küzdelemben, türelmet a pontatlanság, slamposság, esztétikai tökéletlenség elviselésében. Isten éltesen sokáig, Gábor!

VÁRADI TAMÁS
HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont

Szj Enikő 80 éves*

SAJNOVICS 1770-ben így kezdte a Demonstratiót: „Csodálkozok talán a Királyi Tudós Társaság, hogy én, aki egyébként matematikai tudományokkal és főleg csillagászati tanulmányokkal foglalkozom, grammatikai értekezést dolgoztam ki. De ha a dolgot méltóztatik mélyebben megvizsgálni, meg fogja érteni” (SAJNOVICS 1771/1994: 17). Ennek mintájára én is így kezdeném: Csodálkozok talán a Magyar Nyelvtudományi Társaság, hogy én, aki egyébként grammatikatörténettel foglalkozom, egy jeles finnugrász köszöntésére álltam ki. De ha a dolgot méltóztatik mélyebben megvizsgálni, meg fogja érteni: itt és most a jeles finnugrász egy másik oldaláról lesz szó.

Hogy Szj Enikő kiváló tudós és kiváló finnugrász, ezt a szakmában köznapi tapasztalatot alkalmanként külön és részletesen is el szokták mondani a kerek évfordulós köszöntéseken vagy a kitüntetései kapcsán. Mivel erről már többször is esett szó, az én megbízatásom Csepregi Mártától most arra szolt, hogy elsősorban a tudománytörténezt laudáljam.

Ennek a megbízatásnak örömmel teszek eleget, hiszen az idők során néhány efféle vállalkozásban részt vehettem Enikővel együtt. Ezek a közös vállalkozások aztán végül egy-egy kötettestesültek abban a páratlan forráskiadó sorozatban, amelyet Szj Enikő megálmodott, megszervezett, kiadott, szerkesztett, írt és jegyzetelt: a Bibliotheca Regulyana sorozatban.

De szóljunk előbb röviden a többiről is!

Ünnepeltünk Sárváron született 1944. augusztus 15-én. A könyvek és az irodalom szeretete, a kultúra megbecsülése magától értetődött abban a családban, ahol az édesapa, Szj Rezső lelkész, író, könyvkiadó formálta lányai gondolkodását. Rövid közoktatásbeli kitérő után – a Budapest XXII. ker. Baross Gábor-telepi, később sokszor és szeretettel emlegetett általános iskolában eltöltött idők után – az ELTE BTK Finnugor Nyelvtudományi Tanszék könyvtárosa, majd oktatója lett. 40 év után e tanszék docenseként vonult nyugdíjba, már ha a *nyugdíjas* és a *Szj Enikő* szavakat lehet egy mondatban említeni. Ez a nemrég 150 éves fennállását ünneplő tanszék lett az otthona.

Egyetemi pályáján tanított szinte minden, a tanszékhez kapcsolódó tárgyat, és sokat köszönhet neki a Károli Gáspár Református Egyetem is, ahol szintén oktatott finnugrisztikát. Oktató- és kutatómunkáját 2000-től négy évig Széchenyi professzori ösztöndíj ismerte el. A rokon nyelvek közül leginkább a permi nyelvekkel foglalkozott, egyetemi

* Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2024. október 22-i ülésén, Budapesten (ELTE BTK).

doktori értekezését 1970-ben A szöveg-fonás szókincese a permi nyelvekben címmel írta (SZÍJ 1970), és terepgyűjtésen alapult az Udmurt (vojták) rokonságnevek című 1987-es kandidátusi disszertációja.

Ifjú oktatóként 1972–1975 között a moszkvai Lomonosov Egyetem magyar lektora volt, itt építette ki mai napig működő kapcsolatait. Hazajövele után sem engedte ezeket elhalványodni: a kilencvenes évekig szervezte a budapesti hallgatók kiutazásait nyelvrokonainkhoz, illetve később fordítva, a nálunk tanuló oroszországi finnugor nemzetiségű hallgatókat vitte el Magyarország történetileg fontos városaiba, vidékeire.

SzÍj Enikő egymaga egy teljes nagykövetség, mind bámulatosan kiterjedt hazai és külföldi, finnugor, orosz kapcsolati hálóját, mind kultúrdiplomáciai tevékenységét tekintve. Kezdetektől fáradhatatlanul szervezi és adatozza például az 1992-ben létrejött Finnugor Népek Világkongresszusa nevű szervezet munkáját különböző tisztségekben és rangokban. A Világkongresszusok anyagát ő rendezi sajtó alá, magyarul, oroszul, angolul. A finnugor kapcsolatok fenntartása, nyelvrokonaink támogatása a mostani oroszországi helyzetben még fontosabbá vált. Megalakulásától kezdve ott van a Kalevala Baráti Körben, alapításától fogva a Magyar–Finn Társaság alelnöke, majd elnöke. Felsorolhatatlan számú konferencia, testvérvárosi rendezvény, iskolai program, előadás fűződik a nevéhez.

A tudományos közéletben is hasonlóan fontos szerepet tölt be. A Magyar Nyelvtudományi Társaság választmányi tagja. 1980–1985 között az MTA Uralisztikai Komplex Bizottságának tagja, majd tíz éven át titkára volt. Az MTA Nyelvtudományi Bizottságának munkájából tagként, illetve 1997 és 2002 között titkárként vette ki részét. 1985 és 1990 között a Nyelvtudományi Közlemények szerkesztőbizottságában is dolgozott.

A tudományos élet mellett a nagyközönség is mély hálával tartozik Enikőnek. A Lomonosov egyetemen töltött időknél köszönhető az a magyart mint idegen nyelvet oktató sikertankönyv, amit magyarul tanuló oroszul tudóknak írt, a *Курс венгерского языка* (SZÍJ 1979a), ami azóta is töretlenül népszerű (sőt, két alkalommal kalózkidadásban is terjesztették). Másik sikerkönyve a Panoráma kiadó útikönyv sorozatának Finnország kötete volt, az ún. kisútikönyv (SZÍJ 1973) után jelent meg az 1979-es nagy változat (SZÍJ 1979b), a nagy finn útikönyv történelmi fejezete pedig egyetemi tananyag is volt.

És most a tudománytörténeusről szeretnék szólni.

„A tudást kedvelő olvasó ebben a műben a legtöbbet fogja fellelni abból, amire nyelvünk Keletről tett szert. Hogy pedig Észak mit fog nyújtani ennek a témának a megvilágítására, azt kifejtteni az én feladatom lesz” – írta GYARMATHI SÁMUEL az Affinitas előszavában (1799/1999: 16). S hogy a nyelvhasználatunk kezdete északról, azaz a finnugor irányból mire tett szert, azt kifejtteni SzÍj Enikő feladata lett. A nyelvhasználat történetét a kivonatok és egymásról másolt megállapítások, ahogy mondogatni szokta, a „kézről kézre járó, csócsált idézetek” helyett az eredeti szövegekre, a forrásokra akarta alapozni. Ebből a forráskiadó szándékból nőtt ki a Bibliotheca Regulyana sorozat 7 kötete, amelyek ő a sorozatszerkesztője, illetve az egyes kötetek szerkesztője is. Az 1. kötet 1990-ben (SAJNOVICS 1990), míg a 7. 2021-ben (SAJNOVICS 1770/2021) jelent meg, harmincéves pályát fogva át. Ezek a kötetek azonban jóval többek, mint egyszerű forráskiadások. „Egy művet akkor tudunk értékelni igazán, ha tisztában vagyunk azokkal a körülményekkel, amelyek közepette létrejöttek, és tudjuk, milyen volt a fogadtatásuk” – fogalmazott egyik tanulmányában (SzÍj 1999: 363), és ehhez tartotta is magát. Minden kötet az adott

forrás(oka)t kontextusba helyezve mutatja be, legyen az a kontextus újabb forrásközlés, ami az eredetit értelmezi, magyarázza, vagy táblázat, adattár, tanulmány.

Az első kötet Sajnovics 1768–1770. évi naplójának Deák András-féle magyar fordítása volt (SAJNOVICS 1990), amelyet szerényen kísérő tanulmánynak és jegyzetapparátusnak álcázott szédületes ismeretanyag keretezett, olyan, amelyből akár monográfiát is lehetett volna írni.

A második kötetben már nekem is volt szerencsém részt venni, mivel az akkori Általános Nyelvészeti Tanszékre (amit egy folyosó választott el a Finnugor Tanszéktől a 2. emeleten a régi épületben) egy nap beperdült Enikő (neonszínű sapkájában), és ellentmondást nem tűrve közölte, hogy SAJNOVICS Demonstratióját pedig le kell fordítani. S bár én akkor még csak egy szép latin szöveget láttam, ő már pontosan tudta, miért jelentős ez, és azt is, mit és hogyan kell melléteni, kikutatni és közölni (SAJNOVICS 1771/1994).

A harmadik kötet GYARMATHI SÁMUEL Affinitasa (1799/1999) lett, amelyet az eredeti megjelenésének 200. évfordulójára, 1999-re időzített, ahogy azt Hajdú Péter professzornak. A szűkszavú és feszes Demonstratio után az Affinitas elképesztő mennyiségű és kuszaságú szó- és népnévi anyagát Enikő biztos kézzel írta, rendezte, szerkesztette és jegyzetelte – teljesen új kutatási területeket nyitva meg, amikor tisztázta a mű helyét és filozófiai háttérét, a romantikus göttingai iskola magyar befolyását. (Zárójelben: a biztos kezét itt szó szerint kell érteni, mert sem fordítótársam, Koszorús István tanár úr, sem én nem ismertük még az akkor új technikát, a számítógépet, így a kézzel érkezett fordításrészleteket éjszakánként ő írta gépbe, hogy határidőre meglegyen.)

A következő kötetek a sorozat nevét is adó tudóssal, Reguly Antallal foglalkoztak. Regulyról a világon legtöbbet Szij Enikő tudja. Korábban már egy forgatócsoporttal bejárta Reguly kutatóútjának helyszíneit, és attól kezdve mindent feltárt Reguly életéről és munkásságáról. Neki köszönhetően tisztázódott, hogy mi történt (vagy nem történt) a gyűjtőútról hazatért Regulyval, ki és hogyan dolgozta fel az eredményeit. A 4. kötet Reguly Antal munkásságából a zenei gyűjtésekkel foglalkozott (SZIJ 2000), ezt Lázár Katalinnal közösen adták ki.

Az 5. kötet, a Календарийум az V. Finnugor Világkongresszus tiszteletére jelent meg, ebben Reguly 1843 és 1846 közötti szibériai útinaplójának orosz fordítása szerepelt (REGULY 2008).

És végül 2013-ban a 6. kötet, a Reguly és a tudomány „zománcza”, amely az Enikőre oly jellemző szerénységgel az Életrajzi és kortörténeti adalékok 1. alcímet viseli, de természetesen jóval több annál: nagy összegző forrásgyűjtemény, melynek fejezetei gazdagon adatolják Regulynak az oroszországi út utáni itthoni tevékenységét, hazai és nemzetközi kapcsolati hálóját, az általa és róla írt munkákat, térképészeti tevékenységét (SZIJ 2013).

A 7. kötet 2021-es évszámmal ismét a Demonstratióé lett (SAJNOVICS 1770/2021). A lappföldi expedíció (1768–1769), majd a nagy mű első (1770) és második (1771) kiadásának 250. évfordulója kapcsán ezúttal a Demonstratio két kiadása közül az elsőt, az eredetit dolgoztuk fel. A két kiadás keletkezéstörténete, a betoldások, elhagyások, átírások kérdése vagy a lappok (számik) korabeli ábrázolása új tudománytörténeti eredményeket hozott, és Enikő legutóbbi publikációi is főként ehhez a témához kapcsolódnak.

De a tudománytörténeti adattárak közé tartozik például a Turán című folyóirat 1913, 1917–1918, 1921–1944 finnugor mutatója is, amelyet Egey Emesével állított össze (EGEY–SZÍJ 2002).

Jelenleg Simon Lindheimnek A finlandiaiak és a lappok eltérő eredetéről szóló 1775-ös munkájának kiadásán dolgozunk, és örülök, hogy a latin nyelvű mű magyar fordítását rám bízta, és értelmezésébe bevont engem is.

Enikő tudományos sikereinek kulcsa a személyiségében rejlik: becsületesség, nyitottság, következetesség. Becsületesség a tudománnyal szemben, ami nem engedi meg a legkisebb felületességet, a másodkézből való idézeteket, megállapításokat. Ha valamit leírt, akkor az olvasó biztos lehet abban, hogy amit és ahogy közölt, annak százszor járt utána, és eredeti forrásból ellenőrizte. A nyitottság (a „kislányos kíváncsiság”, ahogy egyszer Havas tanár úr jellemezte), amellyel más tudományterületek, elméletek felé közeledik, és hajlandó párbeszédre laikusokkal is, még akár a finnugor nyelvrokonságot ellenzőkkel is. A következetesség, amivel a tudományos meggyőződését és saját értékrendjét képviseli – bárhol, bármilyen fórumon, bárkivel szemben. És tegyük hozzá azt a humort is, amellyel a világot szemléli, és ami segít megőrizni friss látásmódját.

Pályája során számos elismerésben részesült. Elnyerte a Magyar Nyelvtudományi Társaság Fokos-díját (1982), tulajdonosa a finnországi Kalevala-éremnek (1985), az Oktatási Minisztérium Kiváló Munkáért kitüntetésének (1987), és megkapta a Finn–Magyar Társaság arany érdemjelvényét is. 2004-ben a Finn Köztársaság elnöke a Finn Oroszlán első osztályú érdemrendjét adományozta neki. Könyveiért megkapta a Panoráma, a Corvina és a Tankönyvkiadó nívódíjait. 2023-ban pedig a Magyar Érdemrend Lovagkereszt polgári tagozat kitüntetésben részesült.

Kedves Enikő! Isten éltesen nagyon sokáig a finnugraszat, a nyelvészet és a tudománytörténet hasznára és örömére! Boldog születésnapot!

Hivatkozott irodalom

- EGEY EMESE – SZÍJ ENIKŐ szerk. 2002. *A Turán című folyóirat 1913, 1917–1918, 1921–1944 finnugor mutatója*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- GYARMATHI SÁMUEL 1799/1999. *Affinitas. A magyar nyelv grammatikailag bizonyított rokonsága a finn eredetű nyelvekkel*. Ford. KOSZORÚS ISTVÁN, CONSTANTINOVITSNÉ VLADÁR ZSUZSA. Szerk. SZÍJ ENIKŐ. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- REGULY ANTAL 2000. *Календаріум. Дневник венгерского путешественника-исследователя с 29 сентября 1843 г. по 5 марта 1846 г.* Szerk. SZÍJ ENIKŐ. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- SAJNOVICS JÁNOS 1771/1994. *Demonstratio. Bizonyítás. A magyar és a lapp nyelv azonos*. Ford. CONSTANTINOVITSNÉ VLADÁR ZSUZSA. Szerk. SZÍJ ENIKŐ. ELTE, Budapest.
- SAJNOVICS JÁNOS 1990. *Sajnovics János naplója 1768–1769–1770*. Ford. DEÁK ANDRÁS. Szerk. SZÍJ ENIKŐ. ELTE, Budapest.
- SAJNOVICS JÁNOS 1771/1994. *Demonstratio. Bizonyítás: a magyar és a lapp nyelv azonos 1770*. Ford. CONSTANTINOVITSNÉ VLADÁR ZSUZSA. Szerk. SZÍJ ENIKŐ. ELTE, Budapest.
- SAJNOVICS JÁNOS 1770/2021. *A koppenhágai Demonstratio. Sajnovics János Bizonyítás: a magyar és a lapp nyelv azonos 1770*. Ford. CONSTANTINOVITSNÉ VLADÁR ZSUZSA. Szerk. SZÍJ ENIKŐ. Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete, Budapest.
- SZÍJ ENIKŐ 1970. *A szövés-fonás szókincese a permi nyelvekben*. Bölcsészdoktori értekezés. ELTE.
- SZÍJ ENIKŐ 1987. *Udmurt (vojják) rokonságnevek*. Kandidátusi értekezés.

- SZÍJ ENIKŐ 1973. *Finnország*. Panoráma Kiadó, Budapest.
- SZÍJ ENIKŐ 1979a. *Курс венгерского языка*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- SZÍJ ENIKŐ 1979b. *Finnország*. Panoráma Kiadó, Budapest.
- SZÍJ ENIKŐ 1999. A Gyarmathi-kori tudomány nemzetközisége. In: GYARMATHI 1799/1999: 363–366.
- SZÍJ ENIKŐ szerk. 2000. *Reguly Antal „hangjegyre szedett” finnugor dallamai*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- SZÍJ ENIKŐ szerk. 2013. *Reguly és a tudomány „zománcza”: Életrajzi és kortörténeti adalékok – 1*. Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete – Tinta Könyvkiadó, Budapest.

C. VLADÁR ZSUZSA

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Horváth Katalin 80 éves*

Drága Kati, tisztelt egybegyültek, kedves kollégák, kedves Horváth Katalint ünneplők! Mindenképpen azzal szerettem volna kezdeni ünnepi beszédemet, hogy nemcsak azért kivételes alkalom a mai, mert Horváth Katalint ünnepelni mindig megtiszteltetés, hanem mert többféle értelemben is kiemelkedő ez a nap: társasági tagunkat most a 80. születésnapján ünnepelhetjük tanítványaiként, kollégáiként, barátaiként, és éppen a születése napján. Húsz és tíz évvel ezelőtt is, a hatvanadik és a hetvenedik születésnapján is itt állhattam sokakkal együtt az öt ünneplők sorában, és örömömnek adhattam hangot.

Horváth Katalint húszéves korom óta, csaknem harminc éve ismerhetem: tanítványként, később szakmai és baráti kapcsolatban. Tetszett, ahogyan a nyelvet szemlélte, amilyen összefüggéseket felfedezett benne, és ahogyan a tudását átadta nekünk.

Az ELTE Általános és Alkalmazott Nyelvészet szakán az első vele való órákra még kicsit félve mentem, mert azt az információt kaptam hallgatótársaimtól, hogy Horváth Katalin történeti nyelvészeti és szemantikai óráira – és persze a szigorlatra! – „fel kell kötni a nadrágot”. Ami igaz is volt, Katalin szeretetteljes, de igazságos tanár volt: mindig megmondta, ha valami nem nyerte el a tetszését vagy jobban is meg lehetett volna az adott elemzést csinálni.

Mondják, hogy a tanítás fiatalon tart, hiszen munkánk során mindig fiatalokkal vagyunk körülvéve. Horváth Katalinra ez hatványozottan igaz: az utóbbi tíz évben is – figyelem – töretlen munkakedvvel oktat, korrepetál, lakásában fogadja vendégként barátaitanítványait, kórusban énekel, törődik a családjával, segít másoknak, ahol csak tud.

Pár szót szeretnék szólni Horváth Katalin több évtizedes szakmai pályafutásáról is.

Horváth Katalin 1944. október 22-én született az akkor még Magyarországhoz tartozó Érsekújvár melletti Naszvadon, értelmiségi családban. 1963-ban kitűnő eredménnyel érettségizett az ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Iskolájában, majd az ELTE Bölcsészettudományi Karának magyar–könyvtár szakára vették fel, ahol végül magyar nyelv és irodalom, valamint általános és alkalmazott nyelvészet szakon végzett. Ezt követően

* Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2024. október 15-i ülésén, Budapesten (ELTE BTK).